

en ileri söz olarak kaldı, öyle ki bugün birçok CHP’li siyasetçi tarafından partinin o raporun arkasında durmayarak büyük hata ettiği dile getirilmektedir. Ayrıca sonraki dönemlerde hazırlanan benzer bazı raporlar sorunun tespiti ve çözümü yolunda sıralanan öneriler bakımından 1989 raporunun yerini tutamadı. Örneğin 1999 yılında hazırlanan “Doğu ve Güneydoğu Raporu” sorunu sadece sosyo-ekonomik göstergeler açısından tartışıyor, meselenin etnik/kimlik boyutuna hiç değinmiyordu.¹⁸ Daha yakın dönemlerde CHP 1989 raporunu da aşacak yeni bir siyaset belgesi üretmek iddiasıyla çeşitli girişimler de bulundu ama bunların hepsi akim kaldı.

Bu raporlar dışında SHP-CHP çizgisinin Kürt sorunuyla ilgili attığı en önemli adım belki de 1991 seçimlerinde Kurulan SHP-HEP ittifakıydı. SHP 1989’da partiden attığı Kürt vekiller tarafından kurulan Halkın Emek Partisi’yle bu seçimlerde bir seçim ittifakı yaptı. Yapılan seçimlerde SHP listesinden 20 kadar Kürt milletvekili meclise girdi ama SHP biraz da bu ittifakın olumsuz etkisi nedeniyle Batı illerinde oy kaybetti. Zaten seçilen milletvekilleri de SHP çatısı altında fazla barınamadılar. Meclisteki yemin töreninde Leyla Zana ve Hatip Dicle’nin Kürtçe yemin etmek istemesi SHP’de ciddi krize neden oldu. Bu sırada ülkedeki politik atmosfer giderek sertleşmekteydi, 1992 Newroz’una yapılan çok sert müdahaleler sonucu onlarca kişi hayatını kaybetti. HEP’liler bu olaylardan sonra SHP’den ayrıldılar. Zaten 1991 seçimlerinden sonra kurulan DYP-SHP Koalisyon Hükümeti dönemi Kürt siyasetinin tamamen güvenlik aygıtlarına havale edildiği, faili meçhul cinayetlerin, yargısız infazların, köy boşaltmaların ayyuka çıktığı bir dönem oldu. Böylece SHP-CHP çizgisiyle, ya da daha genel anlamda ifade edersek ülkedeki Kemalist, Cumhuriyetçi siyaset hattıyla Kürtler arasında kurulabilecek olası bir bağ ve yakınlaşma bu dönemde onarılması çok zor, ağır bir tahribat daha aldı.

18 CHP, “Doğu ve Güneydoğu Raporu-1999”, https://serdargunes.files.wordpress.com/2015/08/chp-kurt-raporu_1999.pdf, 22.02.2018.

Daha sonraki yıllarda CHP’nin yeniden faaliyete geçmesi ve Deniz Baykal’ın liderliğinde bu çizgi giderek daha fazla güvenlikçi politikalara teslim oldu. Kürtlerin en temel, en demokratik haklarına bile sahip çıkmadı. Mesela 1989 raporunun mimarı Deniz Baykal 2000’li yılların başında “Kürt sorunu dün vardı, bugün yok” diyebildi.¹⁹ Kürt sorunun uluslararası boyutunu görmezden gelerek, devletin sınır ötesi operasyonlarını sürekli destekledi, savaş tezkerelerine onay verdi. Kendisi de Dersim’li olan Kemal Kılıçdaroğlu’nun 2011’deki Dersim gezisi sırasında kente asılan Kürtçe, Zazaca afişler CHP genel merkezinin gelen direktifler doğrultusunda kaldırıldı. Örnekler çoğaltılabilir...

SONUÇ YERİNE...

Görüldüğü üzere CHP’nin sırtındaki Kürt kamburu hayli büyük, hayli ağır. Lakin Türkiye’nin bugün içinde bulunduğu koşullarda Cumhuriyet’in sahibi olduğunu sık sık vurgulama gereği duyan bu partinin bırakalım daha ileri hedefleri varolan cumhuriyeti koruyabilmesi bile onun içini artık laik, sosyal ve demokratik bir içerikle doldurabilmesine bağlı. Yaşadığımız son 30 yıl herkese Cumhuriyet’in eskisi gibi devam edemeyeceğini gösterdi. Şimdi siyasal İslamcılar bunu bir İslam cumhuriyetine dönüştürmek istiyorlar ve bu yolda epey mesafe de kat ettiler. Laik, demokratik, sosyal bir cumhuriyet isteyenlerin tek şansı ise aralarındaki farklılıkları bir yana bırakarak ortak bir demokrasi cephesi altında bir araya gelmeleri. Kürt hareketinin demokratik cumhuriyet programından kuşku duymak için pek neden yok. Fakat CHP demokrasiyi hala tam olarak içine sindirebilmiş değil. Bunun önündeki en büyük engel de Kürt meselesinde bugüne kadar izlediği merkezietçi, tekçi politikalar. Bugün partinin içinde bu konunun aşılması yolunda bazı tartışmalar yaşanıyor, fakat o korkulan adım bir türlü atılmıyor. Korkarız o adım atılmazsa, siyasal İslam o son çiviye çakmakta bir an bile tereddüt etmeyecektir. •

19 Belma Akçura, age, s.151.

Tanımlama ve Tanınma Eşiğinde Alevilik

Besim Can ZIRH

Kasım (2017) ayının ortasında Malatya’dan basına yansıyan bir haber Türkiye’nin Alevi gündemi açısından ilgili çevreleri teyakkuza geçirdi. Malatya’nın Yeşilyurt ilçesine bağlı, Cemal Gürsel Mahallesi, Gökalp ve Mercan sokaklarında bulunan Alevi haneleri kırımını çarpılarla işaretlenmişti. Haberlere yansıyan fotoğraflardan özellikle bir tanesi sosyal medyada konuya dair sıkça paylaşıldı. Fotoğrafta kırmızı çarpıyla işaretlenmiş kapısının önünde duran bir kadının bakışları Alevilerin içine kısıldığı tedirginliği betimliyordu. Artı Gerçek’ten Bahar Kılıçgedik, adının Yüksel Kalın olduğunu öğrendiğimiz kadını bulmuş ve yaşananlara dair kendisiyle kısa bir röportaj gerçekleştirmişti. Röportaj kısa ama kadının sözleri yüzyılları içeren bir derinlikteydi. Kalın, kapısının işaretlendiğini gördüğünde hissettiklerini: “Korktum, tedirgin oldum. Herkes tedirgin oldu” sözleriyle aktardıktan sonra 1978 Hamido olaylarından 15 Temmuz Darbe Girişimi sonrasın mahallerine yapılan yürüyüşe kadar yakın tarihimizde Alevilerin hedef alındığı olayları hatırlatıyordu. Sonrasında ise “Biz Aleviler sahipsiziz. Atalarımız da sahipsizdi, biz de sahipsiziz” sözleriyle Alevilerin bu coğrafyada içine kısıldıkları durumu tarif ediyordu.

“Sahipsizlik” Alevilerin Cumhuriyet’in kuruluşuyla birlikte inşa edilen ulus-kimlikle olan muğlak ilişkilerini tartışmaya çalışırken kullandığım ve çoğu zaman İngilizceye nasıl çevireceğimden emin olamadığım bir kavramdır. Bir yanıla Alevilerin beklenti ve taleplerinin Türkiye siyasetinde bir temsil bulamamış olduğunu ifade ederken bir yanıla da hiçbir temel siyasi eksenin Alevi varlığını kendi çizgisine tümüyle evirtmemiş olduğuna işaret eder. Kimi araştırmacı ve Alevi temsilcisinin haklı olarak iddia ettiği üzere Aleviler gerçekte Cumhuriyet’in kuruluşuyla çok önemli bir kazanım elde edememiş ve birçok diğer ulus-kimlik altı

Malatya'da evinin kapısına işaret konan Yüksel KALIN

topluluk gibi farklılıkların ifadesi ve uygulamaları konusunda mağdur olmuşlardı. Fakat sonra, özellikle 1960 Askeri Darbesi ertesi Cumhuriyet'le aralarında kısmen mitolojik fakat toplumsal gerçekliği oldukça katmanlı bir bağ oluştu ve kısmi mağduriyetlerine karşın bu çizginin siyasi temsilcisi parti olarak CHP'yi desteklemeye başladılar. Buna karşın genel başkanlık koltuğuna Dersimli olması nedeniyle Aleviliği gizlenemez bir kimse oturduğunda dahi bu parti Alevi talepleri karşısında çekingen bir tutum izlemeye devam etti. Ve yine buna karşı AKP'nin temsil ettiği ve son 15 yılda devlette merkezleşen millî-muhafazakâr siyaset ve yine merkeze muhalif olmuş ve bu süreçte AKP'yle zaman zaman müzakere yürütmüş Kürt hareketi tarafından bu yakınlıkları nedeniyle hep güvenilmez bir toplumsal kesim olarak görüldüler.

Yüksel Kalın'ın da hatırlattığı üzere 15 Temmuz Darbe Girişimi sonrasında Alevi mahallelerine yönelen gösterilerin tarihsel bir ark planı vardı. 2007 yılında düzenlenen Cumhuriyet Mitingleri, hemen akabindeki Ergenekon Davası süreci, 2009 yılında dönemin başbakanı Erdoğan ve CHP sözcüsü Onur Öymen arasındaki bir polemik sonucu Dersim meselesinin gündeme gelmesi, 2011 yılında Suriye'deki iç savaşla başlayan süreçle Alevilerin Suriye'deki rejimle "mezhep akraba" ilan edilmesi ve yine aynı yıl gerçekleş-

şen Anayasa Referandumu'nda takındıkları tutum gibi hadiseler sonrası Alevilere yönelik sürdürülen olumsuz etiketlemelerin bir sonucu olarak 2012 yılında Erzincan'dan Didim'e kadar bir çok farklı yerelde ortaya çıkan Alevi ev ve işyerleri işaretlemeleri, 2013 yılında yaşanan Gezi Protestoları ve Kürt Açılımı süreci gibi yakın tarihimizin önemli vakalarının tümünde Aleviler farklı siyasi eksenler arasındaki tarihsel mücadelelerin günah keçisi olarak kendi tercihleri olmaksızın gündem olmuşlardı. Kısacası Alevilerin sahip olduğu toplumsal ve dolayısıyla siyasi imkânı kendi siyasetine tahvil etme çabası ve bu ilgiye karşılık bulunamaması halindeyse Alevilere karşı takınılan üstten-ahkâm-kesmece tavrın Türkiye siyasi tarihinde kendisine bir eksen çizebilmiş tüm siyasi geleneklerin yegâne ortak noktası olduğu söylenebilir. Buna karşın Alevilerin ne dediği, ne talep ettiği ise süregiden siyasi çekişmelerin gölgesinde kalır.

Bu yazıda AKP'nin iktidara geldiği dönem boyunca güçlenen bu "sahipsizlik" duygusuna koşut olarak Aleviliğin resmi olarak tanınma sorunun özünde Aleviliğin nasıl tanımlanacağı sorunu olduğu düşüncesinden hareket edeceğim. Bu konuyu tartışmaya açarken kendi literatürünü oluşturmuş akademik ve siyasi çabaları ziyaret ettikten sonra Türkiye tarihinde ilk ve son kez 2012 yılında gerçekleştiren "Türkiye Konuşuyor: Anayasa Vatan-daş Toplantıları" kapsamında Aleviliğin öngörülmemiş olmasına karşın nasıl gündeme geldiğini inceleyerek tanımlama ve tanınma arasındaki kurulan sorunun asli olarak toplumsal değil siyasal bir mesele olduğunu iddia edeceğim. Diğer bir deyişle Alevi Çalıştayı nihai raporunun iddia ettiğinin aksinde Türkiye toplumunun genelinin Alevilerin taleplerini anlama ya da kabul etme yönünde bir çekincesi bulunmazken bu taleplerin dönemin siyasi çalkantılarına ve farklı siyasi aktörlerin çıkarlarına göre yönlendirilmesi Türkiye'de "Alevi sorunu"nun temelini oluşturmaktadır.

ULUSAL BELLEKTE TEMSİL: ULUSAL AFRO-AMERİKAN TARİHİ VE KÜLTÜRÜ MÜZESİ ÖRNEĞİ

Öncelikle konuya başka bir açıdan, uzak bir noktadan bakmaya çalışalım. Malatya'da ev işaretlemeler yaşanırken Orta Doğu Çalışmaları Derneği'nin yıllık konferansı için

Birleşik Devletlerin başkenti Washington kentindeydim. Amerika'da yaşayan arkadaşlarımdan tek boş günümü değerlendirmek üzere tavsiye istediğimde Obama'nın Başkanlık mesaisinin son yılında açmış olduğu *Ulusal Afro-Amerikan Tarihi ve Kültürü Müzesi* (National Museum of African American History and Culture - NMAAHC) müzesini ziyaret etmem önerildi. Müze, Amerikan ulusal tarihin anıtsal temsili *the National Mall* olarak bilenen bölgede yer alıyordu. Birleşik Devletler ulusal tarihinin en önemli resmi bellek-mekânı olan bu alanı görmek öğretici oldu. Anılan müzenin bu alanın oldukça görünen bir yerine eklenmiş olmasının dahi bir beyanat olduğu hissediliyordu.

Öncelikle belirtmek gerekiyor ki NMAAHC Birleşik Devletler tarihindeki "ırk meselesi" odağında atılmış ilk adım değil. Ülkenin dört bir köşesinde üniversitesi kürsüsü, araştırma enstitüsü, müze ve anıt park gibi Afro-Amerikalıların tarih ve kültürüne dair birçok girişim özellikle 1960'larda yaşanan ve "Haklar Devrimi" olarak anılan dönemden sonra gerçekleştirilmiş durumda. Söz gelimi aynı bellek-mekân içinde Afro-Amerikan vatandaşlık hakları için mücadele eden ve 1968 yılında bir suikasta kurban giden Martin Luther King için 2011 yılında açılmış bir anıt da bulunuyor. Fakat NMAAHC'ı müstesna kılan Amerikan tarihinde Afro-Amerikan yaşamı, tarihi ve kültürünü belgelemek ve yaşatmak üzere Kongre tarafından açılan ilk ve tek kurum olması. Bu ise Afro-Amerikan hakları mücadele tarihinde 100 yıllık geçmişi olan bir talep olarak resmi tanınma/onanma anlamına geliyor.

Nitekim dönemin Başkanı Obama 24 Eylül 2016 tarihinde gerçekleşen açılışta yaptığı tarihi konuşmasında bu konunun altını dikkatlice çiziyordu: "Bu binada gördüğümüz nedir? Yüksek camlar, sanatsal metal işçiliği ve kuşkusuz bakılası bir bina. Fakat bu yapım ustalığının ötesinde bu açılış son derece özel kılan bu binanın içerdiği tarihtir." Afro-Amerikalıların Amerikan ulusal tarihindeki yerini onayan bu yapının sadece belirli bir topluluk için değil başta beyazlar olmak üzere Amerikan ulusunu oluşturan tüm toplumlar için önemli olacağını ayrıca ekliyordu:

"Burası protesto kültürü ve memleket aşı-

nın sadece bir arada bulunabileceğini değil aynı zamanda birbirini besleyeceğini anlayacağımız bir mekân. Birileri ülkesi için altın madalya kazanabilirken nasıl aynı zamanda siyah eldivenli yumruğunu havaya kaldırmakta da ısrarcı olabilir? 'Nefes alamıyorum tişörtü' giyebiliyorken halen nasıl olup düşen bir polis memuru için yas tutabiliyoruz?"

Başkan Obama müzenin son dönemde Ferguson ve Charlotte gibi şehirlerde Afro-Amerikalılara yönelik yaşanan polis şiddetine karşı duyulan öfkenin anlaşılmasına da yardımcı olacağını belirterek sözlerini şöyle kapatıyordu:

"Ve umuyorum ki bu müze birbirimizle konuşabilmemize yardımcı olacak. Ve daha önemlisi birbirimizi dinlememizi. Ve daha da önemlisi birbirimizi görmemize – Siyah ve Beyaz ve Latino ve Amerikan Yerlileri ve Asyalı Amerikalılar. Tarihlerimizin birbirine nasıl bağlı olduğunu görmemize."

Bir ülke olarak sadece Birleşik Devletleri değil tüm dünyayı ilgilendiren 300 yıllık kölelik tarihi açısından önemli bir dönüm noktası yaşandığını söylemek mümkün. Nitekim müzede Afro-Amerikalıların kimlik siyaseti, Birleşik Devletlerin kültür yaşamına katkısı, toplumsal tarihteki yeri, spor ve sinema gibi kamusal temsilcileri ve mutfak kültürü gibi pek çok alandaki varlıklarından oluşuyordu. Beni en çok etkileyen sahnelerden biriye müzeyi tekerlekli sandalyede ve torununun refakatinde gezmekte olan oldukça yaşlı bir adamın gözyaşlarıydı.

Bu deneyimi neden uzunca anlatıyorum? Bildiğiniz üzere Alevilerin de Türkiye'de bir müze talebi vardı. 2 Temmuz 1993 yılında yakılan ve Sivas'ta Pir Sultan Abdal Kültür Şenliğine katılmak üzere kentte bulunan 33 kişinin hayatını kaybettiği Madımak Oteli sonrasında bir restorana dönüşmüştü. Aleviler bu durumu her yıl 2 Temmuz'da Sivas'ta düzenlenen anmalarda protesto ediyor ve taleplerini sıralarlarken aynı yıl Solingen'de kundaklanan ve içinde Türk vatandaşlarının hayatını kaybettiği binanın Alman hükümeti tarafından bir anıt mekâna dönüştürülmüş olmasına işaretle Sivas'taki otelin müzeleştirilmesini talep ediyorlardı. 1993 yılında bu yana Alevi hareketinin en önemli gündemlerinden

1900 ila 1937 arasında 30 yıllık bir sürece yayılan klasik çalışmalarda Aleviler, “Kızılbaş”, “Bektaşî”, “Ali-ilahiler”, “Protestan Türkler” gibi isimlerle anılmıştır. Bu çalışmaların ortaklaştığı çerçeve ise Alevilerin Avrupa’dan bildikleri İslam’dan önemli ölçüde farklılaşan bir topluluk olmasıdır. Öncelikle dünya görüşü ve evreni kavrayışlarında önemli farklılıklar vardır. Bu çerçeveden doğru inanç uygulamaları oldukça farklı gözükmektedir. Tüm bunların toplumsal yaşama yansımaları olarak kadın erkek arasında kaç-göç yoktur. Ve tüm bu farklılıklar nedeniyle Sünni Müslüman çoğunluğa karşı mesafeli durmaktadırlar.

biri olan bu talep 2010 yılında dönemin açılım iklimine koşut olarak bir karşılık buldu. Bina kamusallaştırıldı ve bir Bilim ve Kültür Merkezi olarak açıldı. Bugün nasıl kullanıyor bilmiyorum. Fakat bina girişine konulan ve 2 Temmuz’da hayatını kaybeden, aralarında saldırganların da olduğu herkesin isminin harf sırasına göre dizildiği fakat neden hayatlarını kaybettiklerine dair bir açıklama içermeyen küçük bir anı köşesiyle konu kapanmış oldu. Ve Sivas Davası 2012 yılının Mart ayında zaman aşımına uğradı. Bir anlamda hatırlamak adına atılan bu adımla yaşanan her şey silinmiş oldu. Nitekim takip eden yıllarda 2 Temmuz anmalarına çeşitli kısıtlamalar getirilmeye çalışıldı. Madem talep karşılanmıştı o halde anmaya da gerek kalmamıştı.

TANIMLAMA SORUNUN TARİHSEL KÖKENLERİ

Öncelikle Aleviliğin nasıl tanımlanacağı sorunun tarihsel kökenlerini kısaca hatırlayalım. Bir yüzyıla yayılan İmparatorluktan Cumhuriyet’e geçişi süreci içerisinde bu soru birçok kereler gündeme gelmiştir. Öncelikle Avrupa’nın “hasta adam” olarak andığı yorgun İmparatorluk coğrafyasında gezilere çıkan yabancı gözlemciler bir keşifte bulunur. İslam coğrafyası olarak andıkları bu topraklarda azınlık olarak kabul edilen Müslüman olmayan topluluklar dışında Müslüman çoğunluktan da farklılaşan bir toplulukla karşılaşır. 1900 ila 1937 arasında 30 yıllık bir sürece yayılan klasik çalışmalarda Aleviler, “Kızılbaş”, “Bektaşî”, “Ali-ilahiler”, “Protestan Türkler” gibi isimlerle anılmıştır. Bu çalışmaların ortaklaştığı çerçeve ise Alevilerin Avrupa’dan bildikleri İslam’dan önemli ölçüde farklılaşan bir topluluk olmasıdır. Öncelikle dünya görüşü ve evreni kavrayışlarında önemli farklılıklar vardır. Bu çerçeveden doğru inanç uygu-

lamaları oldukça farklı gözükmektedir. Tüm bunların toplumsal yaşama yansımaları olarak kadın erkek arasında kaç-göç yoktur. Ve tüm bu farklılıklar nedeniyle Sünni Müslüman çoğunluğa karşı mesafeli durmaktadırlar. Bu çerçeveye işaretlerle kimi araştırmacılar Alevilerin İslam öncesi Anadolu’nun Hıristiyan topluluklarından olduğunu ve İslamlaşmayla birlikte bağdaştırıcı (syncretic) bir inanç oluşturmuş olduklarını öne sürmüşlerdir. Bu düşünce sonrasında misyonerlerin Aleviler nüfusa yönelik çalışmalarıyla somut bir proje olarak karşımıza çıkar ve özellikle Sevr ve Lozan Antlaşmaları sonrası Alevilerin yeni devlet elitleri tarafından bir iç-güvenlik sorunu olarak görülmesine yol açmıştır. Bu kaygı ekseninin bugün Malatya’daki ev işaretlemelere kadar uzanan bir güncelliği vardır. Hatırlayalım 2004 ve 2007 yılları arasında dönemin *Zaman Gazetesi* ve *Aksiyon Dergisi* çerçevesinde yapılan misyoner karşıtı yayınlarda özellikle Kürt-Aleviler misyoner faaliyetlere açık bir topluluk olarak tartışılmıştı.

Diğer yandan, Osmanlı’nın çözülüş sürecinde İttihat ve Terakki Partisi çevresi İmparatorluktan kendilerine kalanı bir “kara kutu” olarak görmüş ve bu bilinmezliği aşmak üzere bir anlamda Anadolu’nun envanterini çıkarmaya koyulmuşlardı. Hemen hepsi askeri kökenli olan bir kısım kişi Anadolu’nun çeşitli kuytularına görevlendirilerek Parti’nin siyasi projeleri açısından bu bakiyenin anlaşılması üzerine rapor yazmakla görevlendirilmişti. Konumuz açısından Baha Said Bey’in *Türkiye’de Alevi-Bektaşî*, Ahi ve Nusayri Zümerler, Sevgen Nazmî’nin *Zazalar ve Kızılbaşlar* ve Hasan Reşit Tankut’un *Zazalar Üzerine Sosyolojik Tetkikler* gibi çalışmaları bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu çalışmaların kapsamı açısından Tankut’un sonrasın-

da 1930’larda CHP’ye rapor olarak sunduğu metinde geçen şu ifade önemlidir:

“Cumhuriyetçilik onlara aykırı gelmez. Milliyetçilik anlayışları henüz olgun değildir. Fakat anlatmak müşkül olmaz. Devletçilik inisiyatif olarak mevcuttur. Fakat onların devletçiliği bir nevi tekke sosyalizmidir. (Komünistlik bu zümreye bu yolla girebilir.)”

Hasan Reşit Tankut ayrıca Birinci Dünya Savaşı sonrasında Doğu Anadolu’da yaşayan Aleviler arasında “siz aslında Ermenisiniz” propagandasının yaygınlaştığı söylemektedir (2000: 77-8). Amaç Wilson İlkeleri çerçevesinde yapılacak nüfus sayımlarında Ermeni nüfusunun toprak talep edecek kadar baskın çıkmasıdır. Lozan Görüşmelerine katılan Rıza Nur ise ancak 1967 yılında yayımlanmış *Hayat ve Hatıralarım* kitabının bir bölümünde Lozan görüşmelerinden geçen bir hadiseyi aktarır. Heyet, “Avrupalı Güçlere” karşı azınlıklar konusundaki tartışmalarda önemli bir mücadele vermek zorunda kalmıştır. Konu başlıklarından biri ise Anadolu’da yaşamakta olan “iki milyon Kızılbaş” nüfustur. Avrupalılar bu topluluğun “din” kavramına işaretlerle “azınlık” olarak tanınmasını talep ederken Türk Heyeti bu insanların “halis Türk” olduğunu ispata mecbur kalmışlardır. Bu anekdota işaret ederek Tambar, Alevilerin, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçilirken dönemin siyasi akılcılığıyla (yeniden) tanımlanan aidiyet kategorilerine doğrudan kabul edilmediğini ama varlıklarının da hiçbir zaman tümüyle yadsınmamış olduğunu söyler. Böylece, bugün de içinden çıkamadığımız, bir tür siyasi açmaz doğmuştur. Çünkü Aleviliğin tanımlanması ve dolayısıyla tanınması meselesi 20. Yüzyılın başında Anadolu topraklarında yeni bir devlet olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti için bir egemenlik sorunu olarak şekillene gelmiştir. Sonrasında konu bugün artık Orta-Asya eksenli tez olarak anabileceğimiz Alevilerin Şamani bir kültür olarak tanınmasından hareketle Türklüğün özü olduğu görüşü egemen kılınır ve uzun bir süre bu soru sessizliğe bürünür.

TANIMLAMA VE TANINMA ARASINDA TARİHSEL BİR KOPUŞ: “ALEVİ UYANIŞI”

1925 yılında Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasından sonra Mısır ve Arnavutluk merkez-

li Bektaşî çevrelerden Türkiye’ye gelmesi ve köylerden kentlere yaşanan göçlerle bu özgün inancın Bektaşilik çerçevesinde oldukça sınırlı ve kendine has bir dille ifade olunduğu bu sessizlik dönemi 1960 Darbesiyle bozulur. İsmet İnönü’nün Diyanet İşleri Başkanlığı kapsamında bir mezhepler masası açılmasına dair öneri İslamcı çevrelerden çok sert bir tepkiyle karşılanır ve Alevilik bildik olumsuz etiketlemelerle Türkiye’nin gündemine taşınır. İslamcı gazetelerden birinin “Mum-söndüyü camilere taşıyacaklar” manşeti tepkilerin çerçevesini anlamak açısından önemlidir. Bu tepkiler üzerine hemen hepsi Alevi kökenli ve hukuk okuyan küçük ama önemli bir topluluğun kaleme aldığı bildirgeyle Alevilik tartışılmaya başlanır. Bu bildirmede Cumhuriyetin laiklik ilkelerine çağrı yapılırken Alevilik “öz be öz” Türk olarak tanımlanır.

Bu dönemin en somut sonucu önce Birlik Partisi olarak kurulan fakat sonrasında Türkiye Birlik Partisi ismini alan tarihimizin en ilginç siyasi partilerinden birinin kurulması olur. Bu partinin çabaları son genel başkan Mustafa Timisi’nin özverili çalışmalarıyla 1980 yılında Darbe tarafından kapatılana kadar sürer. Bu dönemde Türkiye İşçi Partisi’nin düzenlediği “Ozanlar Gecesi” gibi kimi etkinlikler, 1964 yılında Hacı Bektaş Dergâhının müze olarak açılması, Cem Dergisi’nin yayımlanmaya başlanması, yöre dernekleri çevresindeki bazı küçük hareketlenmelerle birlikte Alevilik, hasım ya da dost sadece bilenin anlayabileceği çeşitli hüsnü tabirlerle gündeme gelir. Fakat 1980’lerin sonuna doğru yaşanan Maraş, Sivas, Çorum gibi kanlı saldırılarla kazanmaya başladığı eğreti görünür-lükle dahi hedef olan Alevilik tekrar derin bir görünmezliğe bürünür.

12 Eylül sonrası hüküm süren sessizliğin iki temel istisnası vardır. 1980’lerle birlikte Boğaziçi ve Ankara Üniversitesi gibi kimi çevrelerde semah başta olmak üzere Alevi kültürüne ilişkin özellikle öğrenci toplulukları öncülüğünde çalışmalar başlar. Fakat “Alevi” ismine işaret edilmez. Bu dönem 1990’lara geldiğimizde “uyanış” olarak anacağımız bir dönemi hazırlar ve temel olarak Alevi müziği ve semahı Türkiye’de, özellikle kentlerde bu kültürün taşıyıcısı olur. Avrupa’da ise başka bir rüzgâr esmektedir. 1978 Maraş sonrası Aleviler egemen sol örgütlenmelerden bağımsızlaşarak

Yurtseverler Birliğini kurarlar. Kısa sürede 25 şehirde örgütlenerek federasyonlaşan bu oluşum 1980 Darbesi'yle birlikte sessizliğe bürünse de ektiği tohumlar 1980'lerin sonuna doğru filiz verir ve 1989 yılında Hamburg'da ilk Alevi Kültür Haftası düzenlenir.

Aleviliğin ilk defa kamusal bir etkinlikte açıktan bir kimlik olarak ifade edildiği bu haftanın açılış konuşmasında İsmail Kaplan 55 milyonluk Türkiye'de 20 milyon "Alevi yoluna mensup Müslüman" yaşadığını söylüyor, "Sünni-İslam" ve "Alevi-İslam" arasındaki farklara değiniyor, İnsan Hakları Beyannamesi ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'ndan ilgili maddeleri hatırlatarak Alevilerin yaşadığı sorunlara işaret ediyordu. Bu sorunlar nedeniyle Türkiye'de "kimliklerini gizlemek zorunda kalan" Alevilerin Almanya'da 400 bin kadar bir nüfusa tekabül ettiğini belirtip amaçlarının Aleviliği hem Almanya'da yaşayan Sünni kökenli yurttaşlar hem de Alman toplumuna tanıtmak olduğunu söylüyordu.

Kimi araştırmacıların ilk dışa açılma (coming out) olarak gördüğü bu etkinliğin hemen ertesinde başta Almanya olmak üzere Avrupa'nın birçok yerinde "Alevi Kültür Merkezi" ismiyle örgütlenmeler kurulmaya başlandı. 1970'lerin sonundan itibaren Yurtseverler Birliği'nin en etkin olduğu yerelerin başında gelen Berlin'de çıkarılmakta olan Yurtsever Birlik dergisinin 1989 yılında yayımlanan son sayısında anonim olarak "Mişgin Profesörlerinden Aziz Eldem" imzasıyla basılan "Alevilik Bir Sır Değildir" başlıklı bir yazı bu geçişi tarihe şöyle not ediyordu:

"Elinizdeki bu dergi arkadaşların yıllarca susan, sabır taşını çatlatan gelişmelerin imzalarını taşıyor. Her yazı ve altındaki her imza, susmanın bir yarar sağlamadığını vurguluyor. Türkiye'de yüzlerce yılın baskı ve zulümleri, Avrupa'da lügatlerin bile Anadolu Alevilerini aşağılayan emperyalist çıkarıcılarının tezgâhları, nihayet birçok aydınımızı bu dergide gördüğünüz bu imzaları bir araya getirdi ve Aleviliğin Bir Sır Olmadığını haykırmaya zorladı. ... Sokaktaki adamdan, camide vaaz verene kadar, oradan diyanet işleri ve parlamentosuna kadar her ağız Anadolu Alevisini karaladı. Aydınlar sustu, devrimciler aldırmadı ve bu 20 milyonluk dini kültür, kültürü din olanlar, yaşamı Alevilik, Aleviliği yaşam olan-

ları hep çıkar sorunlarının bir aracı olarak kullandılar. ... İşte bu dergideki Alevi aydınları saati ve zamanı gelmiş bir doğa olayı gibi ilkin bir araya geldiler sonrada patlamayan yanardağ gibi gericiliğin hem kendi içindeki hem kendi dışındaki tüm odaklarını kızgın lavlar altında bıraktılar. Kızı derili, zenci, nasıl ki renklerinden utanmıyorsa, Anadolu Alevileri de artık 'Alevi' olduklarını söylemekten utanmayacaklarını çekinmeyecekleri çeşitli imzalarla dünyaya haykırdılar. İnsan olmak nasıl bir suç, özür değilse Alevi olmak da bir düşkünlük, bir aşağılık kapılanması değildir" (Yurtsever Birlik Vol. 8 1989: 3-6).

Alevi uyanışı olarak anılan sürecin tarihsel gelişimini anlamak açısından önemli olan bu iki referansa baktığımızda göçle birlikte Alevilerin inanç-kültürlerini yeni bir bağlamda, yeni kamusal komşuluklarda ve yeni siyasi aktörler karşısında tanımlamak durumunda kaldıklarını görüyoruz. Belki de hazırlıksız yaşanan bu karşılaşmayla Alevilik, sessizce gizlenen bir inanç-kültürden kamusal yaşamda toplumsal ve siyasal örgütlenmenin zeminini olan bir kimlik olarak görünür kılınmış oldu. Bu süreçte bir yanıyla Batı toplumsal tarihinden anlaşılabilir olan inançsal olarak Katolik-Protestan ya da ırksal olarak Beyaz-Siyah gibi ikiliklere işaret edilerek Aleviliğin Türkiye bağlamındaki konumunu yeni komşulara tercüme edilmeye çalışılıyordu. Diğer yanıyla da kendini Türkiyeli göçmen toplumu içerisinde Batı medyasının 1979 İran Devrimi sonrasında bir öteki olarak etiketlemeye başladığı muhafazakâr İslami gösterenlerden ayrıştırarak kendi taleplerine tampon bir alan açıyordu. Söz gelimi, Salman Rushdie, Şeytan Ayetleri 1989 yılında basıldığında, Avrupa'nın birçok göçmen mahallesinde gösteriler düzenlenip kitap yakılırken Hollanda'da kurulan ilk Alevi Örgütü, Hacı Bektaş Vakfı Başkanı Ataner Topçuoğlu Alevilerin kitap yakılmasını onaylamayacağını ve Türkiyeli göçmenlerin hepsinin Sünni olmadığını ifade etmişti.

Bu gelişmeler anavatan Türkiye'deki arayışlara da kısmen bir cevap sunuyordu. Nitekim 15 Mayıs 1990 tarihinde Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan ve Alevilik Bildirgesi (Alevilik Manifestosu) olarak bilinen metin gerçekte bir yıl önce Hamburg'da düzenlenen etkinliğin açılış konuşmasına dayanıyordu. Tek farkı metnin Türkiye koşullarına göre

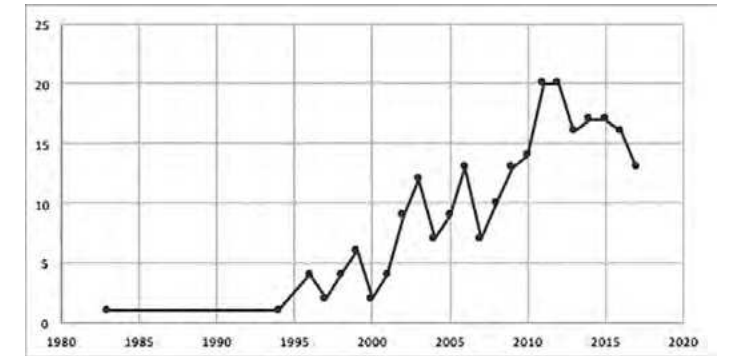
gözden geçirilmiş olmasıydı. Sonuç olarak genelde uyanışın miladı kabul edilen 2 Temmuz 1993 yılında yaşanan Sivas Katliamı'na gelene kadar Alevi kimliği etrafında siyasi ve kültürel talepler olgunlaşmıştı. 1993 yılında yaşanan 2 Temmuz bu taleplerin öngörülemez bir hızda ve keskin bir şekilde toplumsallaşmasını beraberinde getirdi. Mart 1995 yılında İstanbul Gazi Mahallesi'nde yaşananlarsa bu süreci derinleştirdi.

Bu süreç farklı dönemlere tanıklık etmiş ortaklaşa üretilmiş akademik çalışmalarla tarihe not edildi. Bu çalışmaların tümü Aleviliğin tanımlanması sorusu etrafından oldukça önemli bir bilgi üretiminde bulundu. Bu çalışmalara baktığımızda birbiriyle ilişkili ve birbirini belirleyen üç temel mesele olduğunu görüyoruz: Aleviliğin İslam/Türkiye tarihinde nasıl konumlandırılacağı, Aleviliğin nasıl tanımlanacağı ve Alevi taleplerinin/siyasallaşmasının nasıl anlaşılacağı. Bu genel eksenler arasında ise Aleviliğin bir inanç olarak tarihsel kökenleri, bir inanç topluluğu olarak nasıl tanımlanabileceği, ayrıştığı ve benzeştiği topluluklarla olan ilişkileri, Alevilik genel kümesi içindeki etno-dilsel ve bölgesel farklılıklar, egemen topluluklar karşısında kendi ayrıksılığı nedeniyle maruz kaldığı ayrımcılık, kentleşme ve göç süreçlerinde geçirdiğini dönüşüm, yine bu süreçte yaşanan Alevi siyasallaşması gibi konular öne çıkmaktadır.

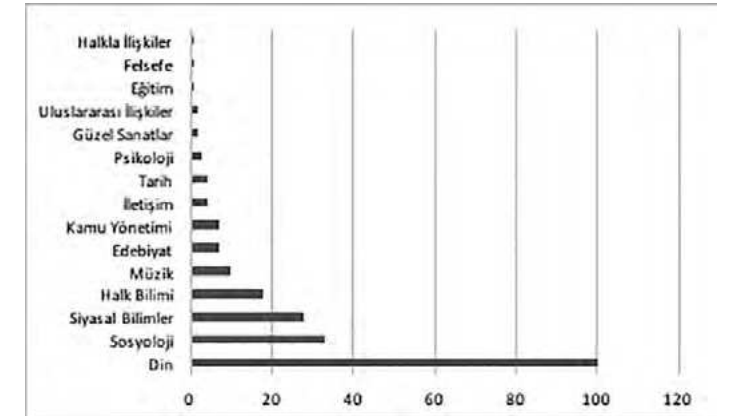
Alevilerin özellikle Avrupa kamusal yaşamında, özgün inanç-kültürlerine işaret ederek kendilerini müstakil bir kimlikle görünür kılmaya çabalamaları kısa zamanda Avrupalı araştırmacıların da dikkatini çekti. O güne değil Türkiye'den gelen göçmenleri "Türk göçmen" ismiyle homojen bir topluluk olarak gören Avrupa kamuoyu bu nüfus içindeki farklılıkları görmeye başladı. Bu ilk tanıma ve dolayısıyla anlama sürecinde Sökefeld'in "olumsuz tanımlama" (negative definition) olarak andığı ve tıpkı bir yüzyıl öncesi olduğu gibi Alevilerin Sünnilerden olan temel farklılıklarına odaklanan çalışmalar başladı. Diğer bir deyişle Aleviler Aleviliğin ne olduğuyla değil Sünni topluluklardan olan "türban" gibi kolay görünür ve Batı toplumlarının özellikle 11 Eylül sonrası dikkat kesildiği farklılıklarıyla bilinir oldular. Bu süreç tanıma süreci Aleviliğin müstakil bir topluluk olarak tanınmasını da destekledi. 1989 yılında Hamburg'da

düzenlenen 1. Alevi Kültür Haftası'ndan sonra neredeyse 30 yıl geçti. Bu 30 yıl içerisinde Aleviler zorlu mücadelelerle önemli kazanım elde ettiler. Bu dönem içerisinde Alevilik kamusal yaşamda kazandığı görünürlük üzerinden, hala devam etmekte olan, bir tanınma/tanımlama mücadelesiyle kendine bir alan açabildi ve bir daha eski konumuna dönemeyecek ölçüde siyasallaştı. Burada yine Aleviliğe dair bilgi üretiminin Aleviliğin tanınması açısından önemine tanık oluyoruz.

Türkiye'de Alevilikle ilgili bilgi üretimi açısından iki temel veriyi sıralamakla yetinmek isterim. YÖK veri tabanına göre Türkiye'de Alevilik konusunda yapılan tezlerin yıllara göre dağılımı.

Bu tezlerin bölümlere göre dağılımına ise yine YÖK'ün kendi veri tabanındaki kodlamalardan doğru bakarsak şöyle bir tabloyla karşılaşıyoruz:

Görüldüğü üzere Türkiye'de Alevilikle ilgili akademik çalışmalar 1990'ların ikinci yarısından itibaren artış göstermiş ama ağırlıklı biçimde "din" alanı içerisinde çalışılmıştır. Bunun da Aleviliğin Türkiye'de tanınmasına ilişkin süregiden çerçeveleme mücadelesinin bir yansıması olarak görüyorum.

2013 yılına damgasını vuran Gezi Parkı Protestoları ardından kimyası bozulan iktidar kuruluş amentüsündeki demokratikleşme yönelimine bir daha geri dönemediği gibi 7 Haziran 2015 Genel Seçimleri sonrasında 15 Temmuz’a gelirken ve bu korkunç hadise sonrasında yaşananlarla birlikte “Eski” ve “Yeni” Türkiye’ye dair süre giden tartışmalar dönüşsüz bir biçimde mühürlendi. Bugün artık uzun süredir içinde yaşadığımız bir bekleyiş sürecindeyiz.

Diğer yandan, özellikle 2000’lerin ikinci yarısında girdiğimiz Açılımlar İkliminde Türkiye’de Alevi hareketi tarafından gerçekleştirilen bir dizi çalışma akademik bilgi üretiminin tamamlayıcısı oldu. Öncelikle PSAKD Genel Merkezi ve Tokat Şube tarafından Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciği Sivil Toplum Güçlendirme Programı (Yerel Sivil Girişimler Mikro Projeler) çerçevesinde Temmuz 2004 ve Temmuz 2005 tarihleri arasında gerçekleştirilen “Gelin Canlar Bir Olalım” projesi önemli bir başlangıçtı. Bu çalışmayı takiben Hacı Bektaş Anadolu Kültür Vakfı ve Alevi Bektaş Federasyonu gerek Alevi Çalıştay’ı sürecine gerekse de sonrasındaki Anayasa tartışmaları döneminde Alevi görüş ve taleplerini kamuya açan hem de Alevilerin yaşadığı ayrımcılıkları raporlayan çalışmalarla sürece müdahil olmaya çalıştı.

“TÜRKİYE KONUŞUYOR: ANAYASA VATANDAŞ TOPLANTILARI” (2012) KAPSAMINDA ALEVİ TALEPLERİ

AKP iktidarının onuncu yılına denk gelen 2013 yılı üç dönemdir tek bir siyasi partiye dayalı hükümetle yönetiliyor olmanın getirdiği tüm siyasi dengeleri sarsan bir yıl oldu. 2013 yılına damgasını vuran Gezi Parkı Protestoları ardından kimyası bozulan iktidar kuruluş amentüsündeki demokratikleşme yönelimine bir daha geri dönemediği gibi 7 Haziran 2015 Genel Seçimleri sonrasında 15 Temmuz’a gelirken ve bu korkunç hadise sonrasında yaşananlarla birlikte “Eski” ve “Yeni” Türkiye’ye dair süre giden tartışmalar dönüşsüz bir biçimde mühürlendi. Bugün artık uzun süredir içinde yaşadığımız bir bekleyiş sürecindeyiz. Yazının başında işaret ettiğim Malatya’da yaşanan hadisenin de işaret ettiği üzere bu dönem güvensizliği artan toplumsal kesimlerin başında Aleviler geliyor. Bir yanıyla “sahipsizlikleri” derinleşmişken diğer yanıyla derin bir “sessizliğe” bürünmüş durumdalar.

Peki 1990’lar boyunca yaşananlar sonra-

sından bugünlere ne kaldı sorusunun cevabını nerede aramalı? Avrupa’daki filizlenen “uyanış” sürecinin Türkiye’ye yansımasının ertesinde görünürlük kazanan Aleviler 1993 Sivas ve 1995 Gazi Mahallesi olaylarıyla tarihlerinden doğru anlamlandırabildikleri derin travmalar yaşamış, sonrasında gelişen 28 Şubat (1997) süreci ve bir anlamda sonucu olan AKP iktidarı döneminde talepleri ekseninde bir görünürlük mücadelesi vermişlerdi. 2007 Cumhuriyet Mitingleri, 2011 Suriye İç-Savaşı, 2013 Gezi Parkı Protestoları gibi Türkiye siyasetinin yeniden şekillendiği zorlu süreçlerde kendi arzuları dışında gündeme gelmiş ve kimi durumlarda günah keçisi olarak hedef gösterilmişlerdi. Tüm bu sürecin sonunda geldiğimiz noktadaki bu sessizlik ne anlam ifade ediyor. Ben bu sorunun sadece Aleviler için değil genel Türkiye toplumu açısından önemli olduğunu düşünüyorum. Aleviliği bu sosyoloji anlamak açısından bir vaka olarak düşündüğümüzde bu sorunun cevabını tüm bu çalkantılar arasında gereğince dikkat kesilmediğimiz bir dönemde aramayı öneriyorum.

Hatırlayacağınız üzere yeni bir anayasaya olan ihtiyaç AKP’nin iktidara geldiği ilk günden beri vurgulanmış. Referandumlar desteğiyle eski siyasi yapı üzerinde tartışmaları rötuşlar yapılırken gündemde tutulmuştu. Sarsıntılı geçen 2013 yılının ertesinde Alevilerin talepleri konusunda yeni bir açılım sürecinin başlayacağı dönemin Başbakanı Erdoğan tarafından Almanya’ya gerçekleştirdiği bir ziyaret sonrası yurda dönerken uçakta açıklandı. 24 Mayıs tarihinde gerçekleşen bu ziyaret, yurtdışında yaşayan vatandaşların bulundukları ülkelerde ilk defa oy kullanabilecekleri yaklaşmak olan Cumhurbaşkanlığı seçimi vesilesiyle gerçekleştirilmişti. Eski Türkiye’nin anayasal yapısı üzerinde girilecek yeni bir rötuş için ihtiyaç duyulan destek bu defada yurt dışında yaşanan ve büyük bir kesiminin AKP destekçisi olduğu düşünülen vatandaşlara yönelerek aranmaktaydı. Erdoğan, AKP

iktidarı sonrasında kurumsallaşmış ve partiye yakınlığıyla tanınan Avrupalı Demokrat Türkler Birliği (ADTB) tarafından davet edilmiş ve Alman siyasetinin Türkiye’deki siyasi kutuplaşmanın göç koşullarına taşınmasına yol açacağı endişesiyle karşı olmasına rağmen ziyareti gerçekleştirme kararı almıştı.

Türkiyeli siyasetlerin gurbetteki hemşerilerini ziyaret etmeleri duyulmadık bir şey değildi şüphesiz. 1970’lerden bu yana hemen her siyasi partinin, resmi ya da gayri resmi, yurtdışı temsilcisi olarak hareket eden örgütlenmeler mevcuttu. Bu teşkilatlarda etkin olarak çalışıp, yurda dönüp milletvekili seçimlerinde aday olmuş ve hatta kimisi de seçilmişti. Fakat seçim sathının gurbet ellere uzandığı, toplam seçmenin yaklaşık yüzde 6’sına tekabül eden 2,8 milyon yurtdışı seçmeni temsilen meclise bir kontenjan getirileceğinin konuşulduğu bu dönemde Erdoğan’ın ziyareti büyük önem taşıyordu. Diğer yandan, Türkiye’de sürmekte olan siyasi kamplaşma, 2012 yılında Sivas Davası’nın zaman aşımına uğraması, 2013 yılının 13 Mayıs tarihinde yaşanan Soma Maden Faciası ve ziyaretin hemen öncesi 22 Mayıs tarihinde Uğur Kurt isimli vatandaşın Okmeydanı Cemevi’nde polis kurşunuyla öldürülmüş olması bu ziyaretin anlamını Avrupa’da yaşayan Aleviler için farklı kılıyordu. Nitekim Almanya’daki Alevi Federasyonu’nun çağırısıyla Erdoğan’ın ziyaretiyle aynı gün bir karşı miting gerçekleştirilmesine karar verildi. Ren Nehri’nin bir yakasında ADTB’nin kapalı bir spor salonunda düzenlediği on bin kişilik toplantı, diğer yakasında ise AABF’nin düzenlediği ve 100 bin kişinin katıldığı söylenen mitingle Köln tarihi bir güne tanıklık etti.

Yurda dönüş yolunda Hüseyin Yayman’a konuşan Erdoğan, Almanya Cumhurbaşkanı Gauck’un 2014 yılının Nisan ayı sonunda gerçekleştirdiği Türkiye ziyaretinde yaşanan polemikte yeniden gündeme gelen “Ali’siz Alevilik” çalışmasının devam ettiğine işaret ediyor, mezhepsel zeminde “bölücülük” yapan bu örgütlenmeler konusunda Alman yönetimine uyarılarda bulunduklarını söylüyor ve Alevilik konusunda yeni bir çalışmanın başladığını bildiriyordu (25.05.2014 – Vatan). Gauck Türkiye ziyareti sırasında ODTÜ’te de bir konuşma vermiş ve özellikle gençlikle ilgili konularda demokratikleşmenin önemini hatırlatmıştı. Erdoğan bu konuşmaya içerlemiş

ve Gauck’a verdiği cevapta Avrupa’ya yaşayan Alevilerin kendilerini İslam-dışı tanımlıyor olmalarına verilen desteği Türkiye’nin içişlerine müdahale olduğunu söylemişti. Diğer bir deyişle Avrupa’da yaşayan Aleviler, tıpkı Alevilik Çalıştayı döneminde “Alevi Diasporası” lafzıyla olduğu gibi yeniden ulusal bir güvenlik sorunu olarak betimlenmişti.

Buna karşın 30 Eylül’de açıklanacağı gündeme gelen Demokratikleşme Paketi kapsamında yeni bir Alevi açılımı tekrar gündeme gelmiş ve Erdoğan 21 Temmuz günü Alevi kanaat önderleriyle iftarda bir araya gelerek Alevilerin talepleri konusunda görüşmede bulunmuştu (16.07.2014 – ElCezire). Cumhurbaşkanlığı seçimi sonrasında Ahmet Davutoğlu’nun Başbakanlık koltuğuna oturmasıyla yeni açılım sürecinin çerçevesine de belirlenmeye başladı. Söz gelimi, cemevlerinin ibadethane olarak tanınması talebi konusundaki açmaza “mabet” ve “ibadet yeri” ayrımıyla bir çözüm bulunacaktı. Buna göre “Her dinin tek bir mabedi vardır. Müslümanların mabedi camidir ancak farklı yerlerde ibadet edilebilir” görüşü cemevlerinin tanınması konusunda bir zemin oluşturacaktı (24.10.2014 – Sabah). Başbakan Davutoğlu “Yeni Türkiye Yolunda” başlıklı ikinci Ulusa Sesleniş konuşmasında resmi olarak yeni bir Alevi açılımı çalışmalarının başlamış olduğunu duyurdu. Davutoğlu, ayrıca 8 Kasım tarihinde Hacı Bektaş’ta düzenlenecek Aşure gününe katılmak istediğini belirtiyordu (30.10.2014 – Haberler). Bu önemli buluşmanın tarihi yaklaşırken yeni açılım paketinin cemevlerinin statüsü, Aleviliğin inanç önderi olarak dedelerin durumu ve zorunlu din dersleri olmak üzere üç temel başlığa odaklandığı anlaşıyordu (04.11.2014 – Star). Paket, Hacı Bektaş ziyaretinde açıklanmadı ama Madımak’ın müze olması ve Dergâha ücretsiz giriş gibi kimi konu başlıklarıyla ucu aralandı (08.11.2014 – TimeTurk). Başbakan Davutoğlu’nun, 23 Kasım tarihinde Tunceli’yi ziyaret edeceği ve yeni açılım konusunda burada önemli açıklamalarda bulunacağı duyuruldu (22.11.2014 – Sabah).

Yeni açılım süreci ve Başbakan Davutoğlu’nun Aleviler açısından önemli olan yerellere gerçekleştirdiği ziyaretlerde yaptığı açıklamalar farklı kesimler tarafından farklı şekillerde yorumlandı. Fakat görülmüş-

tü ki gelecek seçimler ve sonrasına ertelenen yeni anayasa konusundaki çalışmalar kapsamında Alevilik yeniden bir gündem olacaktı. Hatırlanacağı üzere yeni bir anayasa ihtiyacı dönemin Başbakanı Erdoğan tarafından ilk kez 2007 Genel Seçimleri sürecinde, seçim beyannamesini açıklanırken dile getirilmişti: “Cumhuriyetimizin 100. yılına yaklaşırken ülkemiz sivil bir uzlaşma Anayasasını hak etmektedir diye düşündük ve bu konuda çalışmalarımız devam ediyor” (24.06.2007 – Zaman). Sonrasında dönemin siyasi gerilimleri gölgesinde konu, tıpkı 2009 yılında başlayan Alevi Açılımı gibi, 2010 Referandumunun gölgesinde kalmıştı.¹ Referandum başarısı ardından Türkiye Genel Seçim iklimine erken girdi. AKP kurmayları seçimlere altı ay kala “Oyunu AK Parti’ye ver, kendi anayasasını yap” sloganıyla halktan destek isteyenlerini açıkladı (20.01.2011 – Zaman).

8 Ocak’ta (2012) Ankara’da düzenlenen anayasa toplantılarının ilkinde açılış konuşması yapan Cemil Çiçek şunları söylüyordu: “Bu bizim inancımızdır ve milletimize karşı da mutlaka yeni bir anayasayla 2012 yılını taçlandırmamız gerekiyor... Bir anayasa yapıldıktan sonra tekrar başa dönüp, bir 30 sene daha anayasal konuları tartışmak istemiyoruz. Onun için kim ne söyleyecekse bugün söylemeli ve bu işi bu sene bitirmeliyiz” (08.01.2012 – Zaman). 21 Ocak’ta Konya’da düzenlenen toplantı da ise “Anayasanın kendi dengeleri bozuk, balansı bozuk... Artık bu Anayasa’nın Türkiye’yi geleceğe taşımasına gerçekten imkân yoktur. Bana göre, son kullanım tarihi de geçmiştir” saptamasıyla yeni anayasanın gereğini temellendiriyordu (21.01.2012 – Zaman). Edirne’de düzenlenen üçüncü toplantı da ise Çiçek şu ilginç tarih referanslarını kullanmıştı:

¹ Alevi Açılımı ve Anayasa süreciyle ilgili olarak şu iki yazıya bakılabilir: Borovalı ve Boyraz. (2015), “AKP’nin Alevi Açılımı: Aleviliği Tanım(lam)ak” (bu sayıda) ve Zırh, Besim Can. (2012), “Yeni anayasa tartışmaları çerçevesinde Aleviler: Lâmekân bir demokrasi çağırış,” Birikim, 280-281, s. 96-104 bakılabilir. Ayrıca Alevilerin bu süreçleri nasıl değerlendirdiği görmek için şu metinler tavsiye olunur: HBVAKV. (Nisan 2011), *Alevi Çalıştayları nihai Raporu Üstüne Bir Değerlendirme: Aleviler ‘Artık Burada’ Oturmuyor!* Ankara: HBVAKD. HBVAKV. (Ocak 2011), *Anayasayı Beklerken: Anayasa Değiştirmek Üstüne Değerlendirmeler*. Ankara: HBVAKD.

“1912 yılında, bundan 100 yıl önce bu millet, bu coğrafyada, bu sınırların ötesinde ve buralarda acılar yaşadı. Çok büyük tarihi facialara, bu coğrafya şahit oldu. Dolayısıyla tekrar bu sıkıntıları yaşamak istemiyorsak, bu acıları hatırlayacağız. Bağrımıza taş basarak bu acıları yaşatacağız. Bir toplum ki, bir millet ki zaferleriyle sevinemiyorsa, zaferlerinin farkında değilse, acılarının farkında değilse, güçlü olmaya hakkı yoktur, yaşama şansı da yoktur. 1912, 2012... 2012 Balkan facialarının 100. yıl dönümü. İşte bu faciaların 100’üncü yılında başkaları da başka yüzyılları kutlamanın çabası, gayreti içerisinde. Millet ve devlet olarak bunlarla uğraşıp duruyoruz” (05.02.2012 – Zaman).

2012 yılına bu beklentilerle girildi. Hükümetin işaretini doğru okuyan birçok kurum konu üzerinde çalışmalara başladı. Hemen Ocak ayı içerisinde Türkiye’nin dört bir yanında sendikalar, belediyeler, siyasi partiler, düşünce kuruluşları, üniversiteler, sivil toplum, meslek ve emek örgütleri tarafından sayısız toplantı düzenlendi. “Katılımcı Anayasa Yapımı” şiarıyla ilk ay içerisinde 37 üniversite, 35 dernek, 29 vakıf, 14 siyasi parti, 14 meslek kuruluşu ve sendika ile 5 bin 780 vatandaş görüş bildirdi. Anayasa Platformu girişimiyle, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi bünyesinde çalışmalar yürüten Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) yükleniciliğinde “Türkiye Konuşuyor: Anayasa Vatandaş Toplantıları” başlığıyla Türkiye genelinde, 12 ilde düzenlenen 13 toplantıda 5 bine yakın vatandaşın katılımıyla toplantılar düzenlendi.² Bu kapsamda bir girişim Türkiye’de ilk kez gerçekleştiriliyordu.³

Katılımcılar, (a) toplantının yapılacağı ilde kayıtlı cep telefonlarından rastgele seçilen geniş bir örnekleme gönderilen SMS mesajına yanıt verenlerden yine rastgele seçilen vatandaşlar ve (b) yine o ilde faaliyet gösteren

² Bu toplantılar tarih sırasıyla şu illerde gerçekleştirildi: 8 Ocak Ankara, 21 Ocak Konya, 5 Şubat Edirne, 19 Şubat Diyarbakır, 4 Mart İzmir, 8 Mart Ankara (Kadın), 11 Mart Antalya, 25 Mart Samsun (Gençlik), 1 Nisan Bursa (Gençlik), 7 Nisan 2012 Trabzon, 15 Nisan Antep, 22 Nisan, Erzurum, 29 Nisan İstanbul.

³ Bu toplantılar sürecinde yakın mesaide bulunduğumuz Emre Koyuncu ve Evren Aydoğan’a çalışmaya katılımımı destekledikleri için özel suretle teşekkür etmek isterim.

STK’lara gönderilen davetlere yanıt verenlerden gelen temsilcilerden oluşuyordu. Söz gelimi, Edirne toplantısı için 40 bini sesli, 20 bini de yazılı olmak üzere 60 bin kişiye mesaj atılmış, ilgilendiğini belirten 2 bin 200 kişiden rast gele seçilen 259 ve STK’lardan gelen 181 kişinin katılımıyla 440 kişilik bir toplantı gerçekleştirilmişti.

Toplantıların temel çerçevesi yeni anayasa da yer alması düşünülen 10 temel konu başlığı altında otuza yakın sorunun sekiz ila 10 katılımcının hazır bulunduğu masalarda odak grup görüşmesi yöntemiyle tartışılmasına dayanıyordu. Katılımcılar öncelikle ilgili konu başlıklarında kendilerine yöneltilen tutumları seçenekler doğrultusunda oylayacak, toplantı oylama sonuçlarını anında ekranlarda görebilecek ve sonrasında ilgili konu başlıkları üzerine 10 ila 25 dakika arasında tartışacaklardı. Bu tartışmalar ise her masada hazır bulunan bir moderatör tarafından not alınacaktı. Hukuk, siyaset bilimi ve sosyoloji gibi ilgili disiplinlerden gelen akademisyenlerden oluşan bir ekip her bir konu başlığı için iki ila dört soru belirlemişti.⁴ Sorular, her hangi bir özel ve güncel tartışmaya işaret etmeyecek şekilde kurgulanmıştı. Buradaki mantık sosyal bilimlerde yaygınca kullanılan bir yöntemeye dayanıyordu. Beklenti katılımcıların soyut kavramlarla kurgulanmış haliyle boş bir çerçeveyi andıran soruları akıllarına gelen örnek vaka ve gündemlerle oldurmasıydı ve böylece ilgili konu başlıklarının toplumda nasıl bir karşılık bulduğunun anlaşılmış olacaktı.

Toplantılar sonucunda derlenen verilerin tümü TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu’nu oluşturan dört partiye iletilti.⁵ 13 ilde gerçekleştirilen toplantıların tümüne masa moderatörü olarak katıldım. Sonrasında ise “Devlet – Din İlişkileri” konu alt-başlığındaki raporun yazılması görevini üstlendim. Gerek toplantı sürecinde gerekse de rapor yazımı aşamasın-

⁴ Toplantının temel konu başlıkları ise şu şekilde belirlenmişti: (1) İfade özgürlüğü ve siyasal örgütlenme özgürlüğü, (2) Birlikte yaşama, (3) Ekonomik ve sosyal haklar, sosyal devlet ilkesi ve pozitif ayrımcılık, (4) Kamu hizmetlerinin niteliği, eşit biçimde yararlanma ve tarafsızlık ilkesi, (5) Devlet – Din ilişkileri, (6) Hükümet sistemi, (7) Siyasal iktidarın denetlenmesi ve dengelenmesi, (8) Seçimler ve siyasal partiler, (9) Yerel yönetimler, (10) Doğa ve kültürel varlıklar.

⁵ <http://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/2872>.

da devlet ve din ilişkileri konu başlığı altında, bilinçli olarak herhangi özel bir kimlik ya da topluluğa işaret edilmeden yöneltilen sorular da diğer tüm inançlara karşın Aleviliğin oldukça sık bir şekilde gündeme geldiğini gördüm. Diğer bir deyişle Türkiye’de devlet ve din ilişkilerinin yeniden ve daha eşitlikçi tanzimi konusunda görüşleri anlamaya çalıştığımız soruları bir anlamda “boş gösteren” olarak tanımladığımızda toplumun genelinde ilk akla gelen Aleviler oluyordu. Dolayısıyla yukarıda işaret ettiğim Alevilik üzerine yazının doğru bir şekilde çerçevelediği üzere Alevilerin Türkiye’de devlet ve din ilişkileri konusunda “belirgin öteki” olarak anlam kazanıyordu. Bunun üzerine bu konudaki verileri ayrı bir başlık altında derleyerek rapora ekledim. Yazıyı tamamlamak üzere Türkiye’de ilk defa gerçekleştirilen bu kapsamdaki bir toplantıdan Türkiye’nin Alevilik gündemine ilişkin yapılan tartışmaları kısaca derlemek isterim. Fakat bu derlemeyi okurken bir noktanın akılda tutulması önemli olacaktır. Bu toplantılar özel olarak Alevilikle ilgili tutumların belirlenmesi için yapılmadı. Dolayısıyla burada sunulan incelemeyi toplantının asli bir amacı ve sonucu olarak okumak yanlış olacaktır.

DEVLET-DİN İLİŞKİLERİ KONUSUNDAKİ GENEL TUTUM VE GÖRÜŞLER

Bu yazı kapsamında incelenecek Devlet – Din İlişkileri başlığı altındaki sorular din hizmeti sunmanın devletin görevi olup olmadığı, yeni anayasada bu konuda nasıl bir çerçeve olması gerektiği ve din derslerine ilişkin tutumlar gibi üç temel başlık altında tasarlanmıştı. **İlk ifade olarak** “Din hizmeti sunmak (örneğin, ibadet yeri açmak, din görevlisi ihtiyacını karşılamak) devletin anayasal görevleri arasında yer almalı mıdır?” sorusunda oy kullanan 4,788 katılımcının %61’i evet derken %39’u hayır cevabını verdi. İller özelinde baktığımızda Erzurum, Konya, Gaziantep ve Trabzon illerinde gerçekleştirilen toplantılara katılan vatandaşlar %70 üzerinde din hizmetlerinin anayasal bir çerçevede devletin görevleri arasında yer alması gerektiği görüşüne katılmışken bu ifade Ankara, Edirne ve İzmir toplantılarında %50’nin altında bir destek görmüştü. “Sizce yeni anayasada din dersine ilişkin bu konu

nasıl düzenlenmelidir?” sorusunda sunulan seçenekler arasında tercih yapan 4738 katılımcının dağılımı ise şu şekilde gerçekleşmişti: Katılımcıların %31’i “Din dersi anayasal düzenleme konusu olmamalıdır,” %29 “Din dersi anayasayla düzenlenmelidir ve zorunlu olmalıdır,” %40’ı ise “Din dersi anayasayla düzenlenmelidir ama zorunlu olmamalıdır” seçenekleri tercih etmişti.

TUTUM CETVELİ

Gerçekleştirilen toplantılarda Devlet – Din ilişkileri konu başlığı altında yöneltilen üç soruya katılımcıların büyük bir kısmı sunulan seçenekler çerçevesini aşan farklı tutumlar sergiledi. Bu önemli verinin oylama sonuçlarına dayanarak hazırlanan istatistikî tabloların gölgesinde kalmamasını sağlamak

A. Evet, din hizmetleri sunmak devletin anayasal görevleri arasında yer almalıdır.		B. Hayır, din hizmetleri sunmak devletin anayasal görevleri arasında yer almamalıdır.	
A.1.a. Çünkü, %90-9'u Müslüman olan bir toplumuz bu hizmetler sadece İslam inancını kapsamalı.		B.1.a. Ve, cemaatlere bırakmalıdır.	
A.1.b. Çünkü, Müslüman bir toplumuz ama bu hizmetler herkesi kapsamalı.		B.1.b. Çünkü, laik bir devletin anayasasında böyle bir madde olmaz.	
A.2.a. Çünkü, din hizmetlerine ulaşma toplumsal bir ihtiyaçtır ve din, inanç, mezhep farkı gözetmeden tüm vatandaşlara sunulmalı.		B.2.a. Ama, devlet destek sağlayıcı olarak müdahil olmalıdır.	
A.2.b. Çünkü, din hizmetleri devlet tarafından sunulmaz ise bu alandaki kamu denetimi kaybedilir.		B.2.b. Ama, devlet denetleyici olarak müdahil olmalıdır.	
C. Diyanet İşleri Başkanlığı...			
Yeniden düzenlensin		Mevcudu korunsun	
C.1.a. Olmalıdır, ama devlet yapısından özerk olmalıdır (yeniden yapılandırılın).		C.2. Olmalıdır ve sadece 'İslam' inancını kapsamalıdır (mevcut durum korun-sun).	
C.1.b. Olmalıdır, ve tüm din, inanç ve mezhepleri kapsama-lıdır (yeniden yapılandırılın).		C.3. Kaldırılmalıdır, çünkü laiklik ilkesiyle bağdaşmıyor (kaldırılsın).	
D. Din dersleri...			
Anayasa'da yer almalı mıdır?			
D.1. Anayasa konusu olmasın ama yasayla dü-zenlensin.		D.2. Anayasayla düzenlensin böylece sui-istimal edilemez.	
Zorunlu mu Seçmeli mi olsun?			
D.3.a. Zorunlu olsun, ve sadece 'İslam'ı kapsasın.		D.4.a. Seçmeli olsun, ve Türkiye'de mevcut tüm din, inanç ve mezhepleri kapsasın.	
D.3.b. Zorunlu olsun, ve Türkiye'de mevcut tüm din, inanç ve mezhepleri kapsasın.		D.4.b. Seçmeli olsun, ve talep eden her din, inanç ve mezhep topluluğuna özel düzenlensin.	
		D.4.c. Zorunlu olmasın.	
Devlet bu dersi İslam dini uygulamaları öğretmek için kullanmasın			
D.5. Din dersi değil ahlak ve kültür dersi olsun ve Dün-ya'daki mevcut tüm din, inanç ve mezhepleri kapsasın (uy-gulama yapılmasın).		D.6. Devlet bu hizmeti sunma-sın çünkü din ailede/toplumda öğrenilir.	

amacıyla **Tutum Cetveli** olarak niteliksel bir sunum biçimi geliştirdim. Bu cetveller masalarda gerçekleştirilen tartışmalarda katılımcıların hangi seçenekleri neden tercih ettiklerini açıklarken kullandıkları ifadelerin sınıflandırılmış bir özetini sunar.

Görüldüğü üzere Türkiye’de devlet ve din ilişkisi konusunda kolayca genellenebilir çıkarım yapmak güçtür. Konu farklı değişkenlere temas ettiği noktalarda karmaşıklaşmakta ve tutumlar Evet-Hayır karşıt ikiliği ötesinde anlamlar taşımaktadır. Bu anlamlarsa iller/bölgeler özelinde farklılık gösterebilir.

PEKİ YA “DİĞERLERİ”?

Yukarıda temel çerçevesi çizilen Türkiye ve il özelindeki sonuçlara ek olarak Devlet-Din ilişkileri başlığı altında yöneltilen üç soru çerçevesinde tüm illerde yapılan tartışmalarda “bütün” sıfatı, “herkes” ve “diğerleri” gibi zamirlere başvuran ifadelerle devletin sunduğu din hizmetlerinden faydalanamayan kesimler olduğuna işaret edildiği görüldü. Burada sorun olarak işaret edilen duruma dair ifade edilen tutumlardan şu temsili önermeyi kurmak mümkün:

“Türkiye’de devletin, din hizmetleri sunarken sadece ‘Sünni/Hanefi İslam’ inancına sahip vatandaşları kapsar ama farklı din/inanç/mezheplere sahip diğer vatandaşlara bir hizmet sunmaz. Dolayısıyla; devlet, din hizmetleri sunarken herkese eşit mesafede durmalı ve herkesi gözetmelidir.”

Özellikle ikinci soruda her hangi özel bir topluluğun ismine işaret edilmeden kullanılan “tüm din ve mezheplere eşit biçimde hizmet ve destek sunmak” ifadesiyle katılımcıların bu konudaki görüşleri soruldu. Bu çerçevede yapılan tartışmalarda katılımcıların “Biz” verili kabul ettiği bir merkez çevresinde bir “Diğerleri” kümesinin varlığından ve bu kümenin Devlet – Din ilişkisi konusundaki taleplerinden haberdar olduğu görüldü. Tartışma tutanakları değerlendirilirken bu gibi ifadeler “Peki ya diğerleri?” kümesi altında değerlendirildiğinde katılımcıların devletin sunduğu din hizmetlerinden hiç ya da yeterince yararlanamadığı düşündükleri toplulukları hangi isimlerle andıklarına dair özel bir veri ortaya çıkmış oldu. Yalnızca bir kaç kez anı-

lan “Budist” ve “Hindu” gibi toplulukları bir kenara bıraktığımızda katılımcıların toplantılarda “diğer” ya da “herkes” olarak hangi toplulukları andığını şu şekilde kümeleştirmek mümkün:

BİZ VE DİĞERLERİ: GENEL SINIFLANDIRMA

BİZ VE DİĞERLERİ: SADELEŞTİRMİŞ SINIFLANDIRMA.

Tablodaki dağılımının daha iyi anlaşılabilmesi açısından iki basamaklı bir sadeleştirilmeye gittim. Buna göre ilk basamak sadeleştirmede belirli bir inanç topluluğuna ilişkin kelimeler tek bir küme olarak sınıflandırdım. Şöyle ki,

- 1. Küme:** Cami, Hanefi, İslam, Müslüman, Sünni.
- 2. Küme:** Alevi, Cem evi, Dede.
- 3. Küme:** Hristiyan, Katolik, Kilise, Ortodoks, Papaz, Protestan.
- 4. Küme:** Ateist, Dinsiz, Satanist.
- 5. Küme:** Haham, Musevi, Sinagog, Yahudi.
- 6. Küme:** Ermeni, Süryani, Yezidi, Zerdüş.
- 7. Küme:** Caferi, Şafi, Şii.

İkinci basamak sadeleştirmede ise “Diğerleri” devlet-din hizmetleri konusunda merkezde verili kabul edilen ve 1. Kümeyle ifade edilen “Biz” ile olan konumlarına göre sınıflandırdım. Buna göre,

- 1. Küme:** (Biz) Cami, Hanefi, İslam, Müslüman, Sünni.
- 2. Küme:** (İslam Diğer) Alevi, Cem evi, Dede.
- 3. Küme:** (Evrensel İnanç Diğer) Haham, Hristiyan, Katolik, Kilise, Musevi, Ortodoks, Papaz, Protestan, Sinagog, Yahudi.
- 4. Küme:** (Anadolu Diğer) Caferi, Ermeni, Süryani, Şafi, Şii, Yezidi, Zerdüş
- 5. Küme:** (Evrensel Diğer) Ateist, Dinsiz, Satanist.

EN TANIDIK “DİĞERİ” OLARAK ALEVİLER

Alevilerin hangi tartışma başlıkları altında ne şekilde gündeme geldiğini görmek için ise

kısa bir değerlendirme anlamı olacaktır. Bir ilde yapılan tartışmada işaret edilen kümeyle ilişkili kelimelerin kaç kez geçtiği toplantılara katılım her ilde farklılık gösterdiği için tek başına bir anlam ifade etmeyebilir. Bu nedenle, illerde tartışmalara etkin olarak katılan masaların⁶ kaçında Alevilere işaret edildiğine dair ayrı bir veri derlendi.

Buna göre, ‘Aleviler’, ‘Alevilik’, ‘Cem evi’ ya da ‘Dede’ gibi Alevi kimliğiyle ilişkili kavramların kullanılma sıklığı iller yüzde dağılımına göre dizilerek aşağıdaki tablo oluşturuldu. Buna göre bir diğeri olarak Alevi topluluğuna en sık Edirne (%78) ve Samsun (%70), en seyrek ise İstanbul (%29) ve Erzurum’da (%26) işaret edilmiştir.

İller	Tartış- malara etkin katılan masa sayısı	Alevilik örneği tartışılan masa sayısı	Toplam masa sa- yısındaki yüzdesi (%)
Edirne	32	25	78.1
Samsun	30	21	70
Ankara	28	19	67.8
Konya	36	21	58.3
İzmir	74	42	56.7
Trabzon	76	42	55.2
Antalya	53	29	54.7
Diyarba- kır	51	25	49
Ankara-2	45	20	44.4
Bursa	79	35	44.3
Gazian- tep	98	41	41.8
İstanbul	149	43	28.8
Erzurum	57	15	26.3

ALEVİLİKLE İLGİLİ TUTUMLAR

Diğer kümesi içinde en tanıdık ve en sık işaret edilen topluluk olarak Alevilerin masalarda yapılan tartışmalarda nasıl anıldığına baktığımızda birkaç temel nokta belirlemek mümkün.

6 Masada üç ya da daha fazla sayıda katılımcı olan masalar ‘tartışmaya etkin olarak katılan masa’ olarak nitelenmiştir.

1. TANIM SORUNU

Öncelikle, eşitlik ilkesine vurgu yapıldığında Alevilerin taleplerine dair gündeme sıkça gelen Aleviliğin nasıl tanımlanacağı sorusunun dile getirildiğini görüyoruz.

“Alevilerle Sünniler. Kendini ifade de edemiyor. İbadethanesini de açamıyor. Bunların %99 safkan Türk. Türk boyu bunlar. Şaman gibi bir şey. Alevilik meselesi, Aleviliği ayrı bir din olarak kabul ediyorsak bu konuyu tartışalım. Eğer Aleviliği İslam çerçevesi içinde düşünüyorsak zaten başka bir şey. Zaten mevcut din dersleri içinde diğer mezhepler anlatılıyor. Bunu daha öncede tartıştık. Bu konuda Aleviler arasında da bir fikir birliği yok. Soru bu Alevilik ayrı bir din ise, bu tamam. Ama daha bunu anlamadık biz. 5-6 Alevi Derneği var, bunlar kendi aralarında anlaşamamışlar” (Ankara – Masa13).

“Kendi inancımıza göre evet dememiz lazım. Ama devlet cem evi açmalı mı? Alevilik bir din mi? Tartışmalı” (Bir diğer katılımcı) “Alevilik mezhep de değil, bir gelenektir” (Bir diğer katılımcı) “Birinin camisini yapıyorken diğerlerinin de ibadethanesini yapsın” (Edirne – Masa7).

2. LAİKLİĞİN GEREĞİ VATANDAŞLIK SORUNU

Devlet – Din ilişkileri konusunda bir diğer yaygın tutum ise diğerlerinin sahip olduğu maluliyetleri tanım sorunu dışında laikliğin gereği bir vatandaşlık talebi olarak ifade edildi. Bu tutum ifade edilirken (a) Devletin hiçbir şekilde din hizmeti sunmaması ve bu ihtiyacın cemaatler tarafından karşılanması ve (b) Devletin tüm din ve mezheplere eşit biçimde hizmet ve destek” sunması olmak üzere iki ayrı yönelim ortaya çıktı.

“Türkiye’de yeteri kadar ilahiyatçı hoca yetişmiştir. Ülkede Alevi-Sünniler dışında Caferiler gibi farklı inançlar da var. Diyanet süresini tamamlamıştır ve kapatılmalıdır. Her cemaat kendi imamını yetiştirmeli, kendi ibadethanesini açmalı. Her vatandaşın konuyla ilgili vergisi kendi cemaatine gitmeli. Devlet artık imam atamamalı” (Edirne – Masa8).

“Devlet din hizmeti vermesin. Devlet bunu sorumluluk olarak görürse devlet dini ortaya çıkar. İmamlar Kürtçe vaaz veremiyor mesela

din hizmetleri devlet ideolojisini yansıtmamalı. Devlet din hizmeti verirse eşitlik sağlamaz. Cemaatler kendi dini hizmetini sağlayabilir. Diyanet İşleri Başkanlığı kaldırılsın” (Bir diğer katılımcı) “Ateistlerin vergisiyle imam maaşı ödenmesin. Devlet cami yapıyor ama cem evi yapmıyor. Devlet bunu beceremediği için din hizmeti yapmasın” (Diyarbakır – Masa18).

3. “EĞER” VE “-İSE” KOŞULLU TUTUMLAR

Diğer yandan, katılımcıların bir kısmı “Eğer” ve “-ise” koşullu bir tutum sergileyerek devletin din hizmetleri sunması halinde bu hizmetleri herkese eşit olarak sağlaması gerektiğini belirtti.

“Eğer devlet bütün dinlere mezheplere eşit hizmet sunabiliyorsa hizmet götürsün ama eşit davranamayacaksa hiç götürmesin. Bu ülkede sinagoglar varsa cem evi de olsun. Her türlü dine karşı eşit ve saygılı bir hizmet götürecektir bir dini kurum olacağına hiç olmasın” (Samsun – Masa11).

“Şu andaki durum devletin tahakkümü altındadır. Hâlbuki devlet, biz Sünnilerin ihtiyaçlarını karşılıyorsa, Aleviler, Ortodokslar, Ermeniler ve Rumların da ihtiyaçlarını karşılamalıdır,” (Trabzon – Masa8).

4. DİN HİZMETLERİ SUNUM VE ERİŞİMİ KONUSUNDA EŞİTLİK

Bir diğer yaygın tutum ise koşullu tutumların da işaret ettiği üzere farklı din ve mezhepler arasında hizmet sunum ve erişimi konusunda eşitlik talebi olarak ifade edildi.

“Çoğunluğu Müslüman olan bir ülkenin bu isteği karşılamalıdır. Toplumun çoğunluğuna göre. Alevi köylerinde cem evi açılmalı, Yahudi semtinde de sinagog. Toplumun ihtiyacıdır” (Konya – Masa15).

“Diyelim ki bir sınıfta 27 Sünni, 3 Alevi var. Bu sıkıntıya yol açabilir. Eşitlik lazım buna uzmanlar çözüm bulmalı. Fakat öncelik eşitlik olmalı” (Trabzon – Masa17).

5. “-DE” EDATİ İÇEREN TUTUMLAR

Devletin sunmakta olduğu din hizmetleri kapsamına diğerlerinin de dâhil edilmesini talep eden tutumlar ifade edilirken Alevilik yine en sık dile getirilen örnek oldu.

Türkiye’de din hizmetlerinin düzenlenmesi ve sunulması konusunda tek yetkili kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı ise bu talebin merkezinde yer aldı.

“Aleviler de toplumun büyük bir parçası olduğu için onlara da din hizmeti sağlanmalı,” “Devletin resmi bir dini olmamalı. Devlet, Alevilere, Sünnilere ve Hristiyanlara da eşit mesafede durmalı” (Ankara – Masa12).

“Diyanet İşleri Başkanlığı iyi güzel, ama ülkemizde Aleviler de var. Alevi dedeleri cem evlerinde imam vazifesi görüyor” (Bursa – Masa6).

6. DENETİM TALEBİ BELİRTEN TUTUMLAR

Diğerlerinin de Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde temsil edilmesini belirten kimi katılımcılar bu talebi bu alanlardaki din hizmetlerinin de devletin denetiminde olması gerektiğine dair tutumlar ifade ettiler.

“Cem evlerine tayin olan cem babası ilahiyat fakültesinden çıkmıyor. Devletin denetlemesi lazım. Anayasada düzenleme olarak yer almalı” (Edirne – Masa9).

“Din istismarı çok yoğun bir şekilde yaşanıyor. Bizim gibi dinin suiistimal edildiği bir yerde devlet dini kontrol etmeli. Müdahale etmeli. Eğer devlet bu alandan çekilirse bu alan cemaate kalır ve çatışmalar yaşanır. Bu yüzden din hizmeti devletin elinde olmalı. Alevilerden Keldanilere kadar herkese eşit şekilde hizmet verilmeli” (Diyarbakır – Masa-37).

7. “DİN DE ZORLAMA YOKTUR”

Diğer yandan özellikle din dersleriyle ilişkili üçüncü soru çerçevesinde “diğerlerinin” devlet tarafından sunulan kimi hizmetleri almaya zorlanamayacağı da ifade edildi.

“Ateist öğrenci ateist olmalı, Alevi öğrenci Alevi olmalıdır. Kimseye bir inanç empoze edilmemelidir” (Bursa – Masa6).

“Sadece Müslümanlık olarak düşünürsek yer almamalıdır. Türkiye’de Süryaniler var, Ermeniler var, Yahudiler var. Devlet herkesin din özgürlüğünü sağlıyorsa onlara din adamı atayacaksa din hizmeti sağlamak devletin görevi olabilir. Fakat devlet Alevi köyüne imam atarsa, din hizmeti böyle olamaz” (Trabzon – Masa27).

Özellikle 2010’lardan sonra Avrupa’nın farklı ülkelerinde gördüğümüz Aleviliğin resmi olarak tanınması gerek tarihsel olarak akademiden doğru üretilen bilginin gerekse de Alevi hareketinden Türkiye’de siyasi gelişmeler karşında ürettiği tespit ve talepler doğrultusunda, zamanla olgunlaşmış bir sürecin sonucudur. Bu süreçteki temel çatışma ekseniyse Aleviliğin nasıl tanımlanacağı sorusu temelinde yaşanan nasıl tanınacağı mücadelesidir.

8. VERGİ VE HİZMET

Katılımcıların bir kısmı ise devletin din hizmetleri sunumu konusundaki eşitlik sorununu bir vatandaşlık yükümlülüğü olarak vergi meselesine işaret ederek tartışılar.

“Bence de yer almalı yalnız camiye giden-den cami için ve cem evine gidenden onun için vergi alınmalı. Masraflarını oraya gidenler karşılamalı” (Antalya – Masa31).

“Herkes vergi ödüyor. Ama farklı dine mensup kişiler bu vergilerden faydalanamıyor. O zaman Alevi neden vergi ödesin bu çok adaletsiz. Mesela ben dinsizim neden vergi vereyim ki bir cami için” (Gaziantep – Masa2).

9. DİĞER ÜLKELERLE KARŞILAŞTIRMA

Toplantıların yapıldığı hemen tüm illerde Devlet – Din ilişkileri konusu tartışılırken diğerlerine nasıl hizmet sağlanacağı konusunda Batı’daki uygulamalardan örnekler verildi.

“Ben yapılmasından yanayım. Bir gevşeklik var, toparlayıcı bir şeyin olması lazım. Sadece diyanet olarak düşünmüyorum. Benim bir kızım Amerika’da, iki torunum var. Gittikleri okulda sadece o iki kız için hizmet veriliyor” (Edirne – Masa36).

“Avrupa’da yaşayan Müslüman insanlara zorla Hristiyanlıkla ilgili dersler verilirse bu bizimde hoşuma gitmez” (Diyarbakır – Masa2).

“Avrupa’da devletin dine bakış açısı tamamen farklı. Mesela ben kilise hizmeti almak istiyorum. Cebinizden aidat ödüyorsunuz. Ödeme süresince cenaze ve ibadet hizmetini istediğiniz gibi kullanıyorsunuz. Yararlanmak istemiyorsanız, para ödemiyorsunuz. Ama Türkiye’de kılmadığım namaz için hocaya cebimden para veriyorum. Bu dinen de doğru değil. Bugün Diyanet İşleri Başkanlığı’nın bütçesi beş bakanlığın bütçesine eşit durum-

da. Bu adil değil. Camiye gitmeyen Diyanet’e para ödüyor” (Antalya – Masa2).

10. KARŞIT TUTUMLAR

Kimi katılımcılar ise diğerlerine din hizmeti sunulmasına karşı tutumlar ifade ettiler.

“Devlet bütün mezheplere saygı duymalıdır fakat eşit olmak başka bir şeydir. Ama Hristiyanlığın yayılmasına ben bir Müslüman olarak mani olurum” (Diyarbakır – Masa17).

“Mevcut [durum] korunmasın dersin, papazda maaş alacak, Alevi dedesi de maaş alacak, hocalar da maaş alacak, böyle bir şey olsun istemem. Ayrımcılık olur” (Gaziantep – Masa65).

“Buralar [kiliseler, patrikhaneler] kesinlikle açılmasın, çünkü bu yerler zamanında şer yuvası oldukları için kapatılmışlar. Şimdi anlaşılmıyor, ama daha sonra anlaşılabilecek” (Trabzon – Masa8).

SONUÇ YERİNE: YENİ BAHARLARI BEKLERKEN...

Yazıya iki hadiseye işaretlerle başlamıştım. İlki 15 Temmuz sonrası bildiğimiz tüm denklemlerin dışında bir seyir izlemeye başlayan Türkiye siyasi yaşamında suskunluk hâkim olurken Alevilerin halen bir iç-düşman olarak ötekileştirildiğine işaret ediyordu. İkinci ise kökeni yüzyılları aşan Amerika’daki ırk temelli ayrımcılığın resmi bir kabulü olarak Ulusal Afro-Amerikan Tarihi ve Kültürü Müzesi’nin açılışına dayanıyordu. Bu tercihim bir tesadüf değildir. Aşağıda kısaca ziyaret edeceğim, 1989 yılında düzenlenen 1. Alevi Kültür Haftası’nı mümkün kılan kuşaklar öncelikle 1970’lerin Türkiye’sinde siyasallaşmış sonrasında 12 Eylül gibi travmatik bir kopuşla Avrupa’ya savrulmuş ve şekillenmekte olan çok-kültürlülük siyasetinin şekillenmesine tanıklık etmişlerdi. Bu iki ayrı deneyimi ise 1960’ların “haklar devrimleri” olarak anılan

dönemden insanlık tarihine miras değerler ışığında harmanlamışlardı. Bu kuşağın müstesna temsilcilerinden ve dönemin önemli tanıklarından Turgut Öker’in Aleviliğin Avrupa’da geçirdiği dönüşümü izah ederken Afro-Amerikan haklar mücadelesine işaret etmesi ve “Siyah Güzeldir” (Black is Beautiful) sloganını hatırlatması bu açıdan önemlidir.

Özellikle 2010’lardan sonra Avrupa’nın farklı ülkelerinde gördüğümüz Aleviliğin resmi olarak tanınması gerek tarihsel olarak akademiden doğru üretilen bilginin gerekse de Alevi hareketinden Türkiye’de siyasi gelişmeler karşında ürettiği tespit ve talepler doğrultusunda, zamanla olgunlaşmış bir sürecin sonucudur. Bu süreçteki temel çatışma ekseniyse Aleviliğin nasıl tanımlanacağı sorusu temelinde yaşanan nasıl tanınacağı mücadelesidir. Tam da bu nedenle Türkiye’den bakıldığında bir ulusal güvenlik sorunu olarak görüşen Aleviliğin “İslam-dışında” tanımlanması süreci özünde anavatan olarak Türkiye’de Alevilerin yurttaşlık taleplerinin Aleviliğin nasıl tanımlanacağı sorusuyla bariyerlenmiş olmasının farklı bir bağlamda karşılık bulmasından ibarettir.

Fakat diğer yandan Türkiye’de Alevilerin gündelik hayatına “sahipsizlik” olarak yansıyan bu açmazın toplumun bir meselesi değil siyasi düzlemde kurulan karşıtlıkların bir sonucu olduğunu düşünüyorum. Nitekim, yukarıda işaret ettiğim Türkiye tarihinde benzeri bir örneği bulunmayan “Türkiye Konuşuyor: Anayasa Vatandaş Toplantıları” sürecinde, devlet ve din ilişkileri konusunda herhangi özel bir topluluğa işaret etmeden sorulan sorulara verilen cevaplarda Aleviliğin ve Alevilik özelindeki zorunlu din ders-

leri ve cem evlerinin tanınması gibi taleplerin akla gelmiş olması bu açıdan önemlidir. Şükür Arslan ve Fikriye Yücesoy’un 2017 yılının sonunda kaleme aldıkları makalenin başlığı, “Yasal Tanınmazlık ile Görünür Meşruiyet Arasındaki Gerilimde Türkiye’de Aleviler”, ve vurgusunun doğruca tespit ettiği üzere Türkiye’de Alevi talepleri toplumun genelinde bir bilinirlik oluşturmuş ve kabul görmüş fakat buna karşın bu uzlaşmanın yasal olarak nasıl çerçeveleneceği siyaset düzleminin bir pazarlık konusu olarak kalmıştır.

Bunun nedenini anlamaksa çok zor değil. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e devrolunan bir devlet akli olarak farklılıkları birbirine karşı konumlandırarak/kışkırtarak yönetme stratejisinin en açık görüldüğü vakalardan biri olarak Alevilik konusunda son beş yılda tanık olduklarımız bu açıdan öğretici. 7 Haziran sürecinde gördük ki bu farklılıklar arasında köprüler kurulabildiğinde Türkiye’ye dair önemli bir seçenek oluşturabilecek talepler kolayca Yüzde-10 barajını geçebiliyor. Ve aslında o barajın neden yüzde-5 ya da yüzde-15 olmadığını da açıklıyor. Tam da barajın yıkıldığı anda farklılıkları birbirine karşı yeniden konumlandırarak herkesin malumu meseleler buzdolabından çıkıyor. Bugün açılımlar ertesi soğuk bir iklimde yeni baharları beklerken 2011 sonrası Türkiye’de neler yaşandığının doğru bir muhasebesini yapmak bir ödev olarak önümüzde duruyor. Temel siyasi eksenlerin tümü tarafından eleştirilmiş olmalarına karşın Alevilerin bu sürecin başından beri taleplerini kendilerine özgü olmadan ve şaşmaz bir çizgide tanımlamış olmalarının ise bu muhasebe açısından önemli olacağını düşünüyorum. •